

10; Ковальчук, Г. И. // Создание цифровых коллекций книжных памятников в Национальной библиотеке Украины им. В. И. Вернадского / Ковальчук Г. И., Лобузина Е. В. // Матэрыялы Чацвёртых чытаньняў «Новыя тэхналогіі ў захаванні дакументальных помнікаў», 20–21 лістапада 2008 г. – Мінск, 2008. – С. 120–124; Лобузина, К. В. Створення електронних колекцій книжкових пам'яток у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (на прикладі почаївських стародруків) / Катерина Лобузина, Галина Ковальчук, Наталія Заболотна // Наукові праці НБУВ. – К., 2009. – Вип. 24. – С. 145–153.

²Почаївські стародруки [Електронний ресурс]. – URL : <http://www.nbu.gov.ua/vsd/pochajiv/index.html>

³Гізель, І. Вибрані твори : у 3 т. / Інокентій Гізель / Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України ; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського ; Товариство дослідників Центрально-Східної Європи ; Dipartimento di Studi Linguistici Letterari e Filologici dell' Università di Milano / Лариса Довга (упоряд.) – К. ; Л. : Свічадо, [2009]. – Т. 1, кн. 2. – 358 с.

⁴Alerte aux depeceurs d'atlas // Nouvelles du Livre Ancien. – 2001. – № 105. – P. 1.

⁵Зданевич, Б. І. Provinciale Romanum – Невідоме видання Йоганна Гутенберга. – К., 1941. – 57 с., 21 арк. фотокопій; Ковальчук, Г. І. Борис Зданевич і його відкриття Provinciale Romanum / Г. Ковальчук // Наукові праці НБУВ. – К., 2003. – Вип. 10. – С. 67–82.

УДК 025.5:004

Людмила Трачук,

викладач Рівненського державного гуманітарного університету

ФОРМИ МАСОВОГО ЕЛЕКТРОННОГО БІБЛІОГРАФІЧНОГО ІНФОРМУВАННЯ СПОЖИВАЧІВ

У статті розглянуто сучасний стан бібліографічного інформування споживачів в електронному середовищі. Виявлено та охарактеризовано існуючі форми недиференційованого інформування споживачів. Відзначено паралельне застосування бібліотеками таких форм бібліографічного інформування, як електронні аналоги друкованих покажчиків та вільний доступ до бібліографічних баз даних.

Ключові слова: бібліографічні посібники, бібліографічна інформація, довідково-бібліографічне обслуговування, електронне бібліографічне інформування споживачів.

Розвиток нових інформаційних технологій спричинив технологічні зміни в організації бібліографічної діяльності. Комп'ютеризація проникла в процес підготовки бібліографічної інформації (БІ) та доведення її до споживачів. Але якщо електронне бібліографування та довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО) достатньо поширені та вивчені, то електронне бібліографічне інформування споживачів (БІС) потребує окремого дослідження стосовно його організації та форм діяльності.

Спроби аналізу сучасного стану та різних форм БІС були зроблені О. Л. Лаврик, І. Г. Юдіною, Ю. В. Мохначовою, В. К. Степановим та ін. [6; 7; 8]. У цій статті пропонується їх узагальнення та доповнення шляхом вивчення досвіду українських бібліотек.

Основна відмінність БІС від ДБО полягає в тому, що воно здійснюється у відповідності до довготривалих (чи постійнодіючих) запитів споживачів і / чи без запитів, відповідно до їхніх інформаційних потреб (тоді як ДБО здійснюється тільки у відповідності до разових запитів). Ініціатором БІС зазвичай є бібліографічна служба бібліотеки, тому його ще називають активним видом бібліографічного обслуговування. Воно полягає в регулярному, систематичному донесенні до споживача інформації про вихід нових видань, про отримані бібліотекою новинки літератури, а також про наявну в конкретній бібліотеці (чи інших бібліотеках та інформаційних центрах) літературу з тих тем і проблем, які цікавлять споживача протягом

тривалого часу (чи постійно) [4, с. 244]. Формами БІС називають визначений перелік видів бібліографічних посібників (БП), підготовлених саме для забезпечення БІС. Але, на наш погляд, формами БІС є майже всі БП, що готуються бібліотекою, якщо вони враховують довготривалі чи постійнодіючі інформаційні потреби споживачів. В електронному БІС такий підхід має бути домінуючим, оскільки подана в електронному вигляді на сайті бібліотеки БІ вже виконує функцію БІС незалежно від застосованої її форми.

Зважаючи на категорію споживачів, БІС може бути масовим (регулярне чи епізодичне донесення БІ з соціально- та культурнозначущих тем до широкого кола споживачів) чи диференційованим. Мета масового БІС – популяризація бібліотечного фонду документів та інформування про нові надходження переважно для сприяння загальній освіті та самоосвіті споживачів інформації, а також для підвищення обізнаності користувачів бібліотеки з її інформаційними ресурсами. Зауважимо, що БІС спрямовано не тільки на інформування про новинки, але й на розкриття можливостей усього фонду бібліотеки. Масове БІС може здійснюватися за допомогою бюлетенів, покажчиків, списків, картотек чи баз даних (БД) нових надходжень, оглядів, закладок, присвячених новим книгам, бути поточним чи ретроспективним. Зазвичай масове БІС є універсальним за змістом документів.

Найпоширенішою формою традиційного масового БІС є **бюлетені та покажчики нових надходжень**. Протягом 1950–1980 рр. в СРСР сформувалася цілісна система поточних БП, що забезпечувала інформування про нові видання. Кількість поточних БП постійно зростала, збільшувалась оперативність і частота їх виходу. У 90-ті рр. ХХ ст. кількість таких БП різко скоротилася. Лише на початку ХХІ ст. бібліотеки знову розпочали випуск поточних бібліографічних покажчиків та бюлетенів. Однак друковані поточні БП вже не задовольняють вимог інформаційного суспільства. Основними недоліками традиційних форм масового БІС є: значні витрати робочого часу персоналу бібліотек на підготовку БП; великі фінансові витрати на випуск і розповсюдження цих малотиражних видань; низька оперативність доведення бібліографічних відомостей до споживачів через друковані видання, оскільки підготовка покажчиків, їх поліграфічне виробництво і розповсюдження потребує значного часу, протягом якого зростає бібліографічний інтервал (проміжок часу від опублікування документа до його відображення у бібліографічному джерелі). Оптимальним є щомісячне видання бюлетенів з бібліографічним інтервалом, що не перевищує півтора місяця.

В. К. Степанов виділяє такі етапи зміни технології масового бібліографічного інформування: випуск друкованих БП; одночасний випуск друкованих покажчиків і надання доступу до електронних БД; відмова від випуску друкованих покажчиків з повним переходом на інформування з використанням онлайн-бібліографічних масивів [8, с. 28].

Більшість українських бібліотек перебувають зараз на другому етапі організації БІС, поєднуючи випуск друкованих поточних БП, представлення їх електронних аналогів на сайті і надання доступу до онлайн-БД. В останньому випадку електронне БІС дозволяє уникнути процесів відбору і систематизації матеріалу для поточних БП, складання допоміжних покажчиків, написання вступних статей. Споживач інформації також має переваги: він не чекає виходу чергового номера бюлетеня нових надходжень чи випуску поточного покажчика, оскільки нові записи стають доступними в момент їх занесення в БД чи після актуалізації електронного каталогу (ЕК). Тому обов'язковою вимогою до електронних бібліографічних ресурсів є їх регулярна і максимально оперативна актуалізація, яка спроможна забезпечити функцію поточного інформування про видання, що вийшли в світ і надійшли у фонди бібліотек.

Застосування в бібліотеках комп'ютерних технологій, зокрема можливостей мережі Інтернет, долає недоліки традиційної системи БІС. Електронне бібліографічне інформування дозволяє змінити ідеологію системи оповіщення читацької аудиторії про нові документи. Якщо раніше БІ розповсюджувалася за допомогою тиражованих друкованих бібліографічних джерел, кількість яких повинна була відповідати кількості потенційних читачів, то з розвитком електронної бібліографії поточні БП повинні формуватися автоматично під час оброблення нових надходжень для відображення в ЕК і виставлятися на сайті бібліотеки. Одне електронне бібліографічне джерело за допомогою інтернету стає доступним для тисяч користувачів, а його тираж дорівнює кількості звернень до цього електронного бібліографічного ресурсу [8, с. 23].

Вважаємо, що оптимальним способом подання користувачу інформації про нові чи актуальні на даний час документи шляхом електронного БІС є **надання вільного доступу до ЕК, аналітичного банку даних, електронного краєзнавчого каталогу, електронного календаря знаменних і пам'ятних дат**. Такі ресурси, подані на сайтах українських бібліотек, дають змогу пошуку інформації за багатьма параметрами, зокрема за датою надходження до бібліотеки, що дозволяє виділити з масиву бібліографічних відомостей нові надходження. Іноді бібліотеки створюють

спеціальну опцію, яка без додаткового пошуку відсилає до нових надходжень (або окремо на сайті, або в межах електронного каталогу). Хронологічні рамки відображення нових надходжень в електронних ресурсах віддаленого доступу різні – від кількох днів до року.

Варто відзначити бібліографічну БД «Нові надходження» Наукової бібліотеки НаУКМА. Вона дає можливість отримати дані за певний хронологічний період – останні 7, 14, 21, 30, 60... 180 днів. Пошук у ній пропонується здійснювати за назвою, автором, предметом, персоналією, серією, видавництвом, місцем видання, країною видання, мовою, міжнародним стандартним номером, місцезнаходженням. Окремо можна вибрати книги, періодику, музику, карти, комп'ютерні файли. Також Наукова бібліотека НаУКМА надсилає своїм користувачам на адресу електронної пошти списки нових надходжень за певний період. Цей спосіб інформування, на нашу думку, є перехідним від масових форм БІС до індивідуальних. Однак часто бібліотеки інформують споживачів за допомогою ЕК лише про друковані неперіодичні видання, позбавляючи можливості отримати БІ про інші види документів, зокрема про статті з серіальних видань.

Загалом ЕК бібліотеки неспроможний надати споживачам професійно підібрану, систематизовану, підготовлену для використання БІ, але бібліографи можуть використовувати готову БІ з цього каталогу для формування бюлетенів і каталогів нових надходжень. Не можна стримувати відображення нових документів у загальному ЕК, однак паралельно з його актуалізацією потрібно створювати окремі електронні бібліографічні ресурси, які відображають новинки за певний час. Вони можуть створюватися як у звичайному текстовому вигляді, так і у вигляді БД, але з обов'язковим текстовим супроводом («Зміст», «Передмова» укладача, де пояснюється методика складання покажчика чи БД). Наприклад, поточний анотований БП Волинської державної обласної універсальної бібліотеки імені О. Пчілки «Література про Волинську область» створюється паралельно з відображенням тієї самої БІ в загальному ЕК у вигляді щоквартально оновлюваної БД з можливостями пошуку за часом надходження документа до бібліотеки та тематичним розділом згідно зі схемою класифікації краєзнавчої літератури.

Найчастіше українські бібліотеки розміщують на сайтах **текстові бібліографічні покажчики, списки, бюлетені нових надходжень**, не пов'язані з електронним каталогом. Матеріал в них згрупований або за галузями знань, або за датою надходження до бібліотеки. В межах бібліографічного запису міститься БО документа, шифр, іноді вказується

кількість екземплярів, їх місцезнаходження. Такі бюлетені повинні відображати одночасно новинки фонду друкованих і електронних видань, а щоб відомості про нові документи цілеспрямовано доходили до користувачів, важливо їх об'єднувати на сайті бібліотеки у загальному блоці «нові надходження». Сучасні технології дозволяють посилити комунікативні можливості бюлетеня нових надходжень, розширити його вплив на читацьку аудиторію.

Незважаючи на очевидну цінність для користувачів подібних електронних БП, такі бібліографічні джерела В. К. Степанов називає «рудиментарними формами бібліографічного інформування» [6, с. 27], вважаючи, що вони є пережитком минулого, актуальним лише за умови відсутності на сайті доступу до електронного каталогу. Однак, на нашу думку, ЕК не може замінити бюлетені чи каталоги нових надходжень до бібліотеки, оскільки останні дають БІ, вже відібрану (чи підібрану) з певної галузі; використовують систематизацію матеріалу, потрібну саме для цієї галузі; дають додаткову інформацію у вигляді допоміжних покажчиків. Бюлетені та каталоги нових надходжень – це вже результат професійного пошуку та підготовки БІ бібліографами-укладачами БП.

Особливо корисні для споживачів **зведені каталоги нових надходжень**, що орієнтують у фондах декількох бібліотек і позбавляють читача необхідності переглядати каталоги кожної бібліотеки окремо, а також **покажчики, що включають БІ як про окремі видання, так і про статті**. Такі каталоги та покажчики можуть готуватися у вигляді галузевих чи тематичних БД за певний хронологічний період, які потім об'єднуються і створюють ретроспективну БД – зведений каталог видань ... років, що є у фондах ... бібліотек. Наприклад, Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка з 2007 р. розпочала роботу зі створення бібліографічної БД «Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство: зведений каталог нових надходжень до провідних бібліотек Харкова», основні принципи побудови якої ідентичні щоквартальному друкованому зведеному каталогу, деякі випуски якого представлені на сайті бібліотеки [1].

Прикладом галузевого електронного ресурсу, що містить бібліографічні описи російських і зарубіжних книг, статей із серіальних видань і збірників, депонованих наукових праць з культури і мистецтва, є бібліографічна БД Російської державної бібліотеки «Інформкультура». Вона ведеться з 1982 р., актуалізується щомісяця, матеріал згрупований за Рубрикатором з культури і мистецтва, який має понад 1200 рубрик. У межах рубрики пошук можна уточнювати роком публікації (віддаленим користувачам

безкоштовно доступна інформація з 2004 р.), мовою документа, видом видання (будь-яке, зокрема книги та брошури, статті, неопубліковані документи). Крім того, є предметний покажчик [11].

Однією з форм масового БІС, що з'явилася останніми роками, стали **віртуальні виставки**. До впровадження електронного БІС книжкові виставки розглядалися як суто бібліотечна, а не бібліографічна форма інформування, оскільки її відвідувачам пропонувалося познайомитися безпосередньо з певними виданнями, а не з їх бібліографічними даними. Проте, підготовка виставки, її оформлення та збереження інформації про експоновані документи теж вимагали бібліографічного опрацювання. «Віртуальна виставка», подана на сайті бібліотеки, є вже не тільки експонуванням обкладинок видань. Наочна форма ознайомлення з виданням у цьому випадку обов'язково супроводжується його бібліографічним описом, а також іншими способами бібліографічної характеристики (анотацією чи рефератом). Найпоширеніший спосіб представлення інформації про документ на віртуальних виставках – бібліографічний опис + анотація + фото обкладинки документа. До переваг віртуальних виставок як форми БІС відносять: можливість індивідуальної самостійної роботи читача з поданими матеріалами, нетрадиційну подачу матеріалу, його структурування [5, с. 46].

Головною перевагою традиційної (невіртуальної) виставки творів друку є можливість ознайомитися із змістом видань, передмовою, зробити попередню оцінку відповідності видання до інформаційних потреб користувача. Більшість із виявлених на сайтах віртуальних виставок не надають користувачу можливості доступу до змісту первинного документа, обмежуючись бібліографічною інформацією. А ось бібліотека Запорізького національного технічного університету на деяких віртуальних виставках представляє не тільки вищезгаданий традиційний набір елементів, а й повні тексти деяких документів, а якщо такої можливості немає, то передмову і «зміст книги» (в pdf-форматі). Також до виставки включені корисні посилання на тематичні інтернет-ресурси. Цей досвід слід поширювати.

Специфічною рисою виставок є обмеженість у часі, бо вони сприяють пробудженню інтересу, мимовільної уваги. Тому необхідно частіше змінювати виставки і систематично оновлювати експозиції. Однак лише окремі бібліотеки вказують дату створення чи оновлення виставок, що дає можливість користувачу судити про новизну і повноту інформації (Рівненська ОУНБ, Державна бібліотека України для юнацтва, Закарпатська обласна універсальна бібліотека). Важливою рисою віртуальних виставок

є оперативність, яка розуміється і як інтервал між виходом документа в світ та його представленням на виставці, і як можливість швидко ознайомити читача не тільки з бібліографічними даними документів, але й з їх змістом.

Однією з форм масового БІС є **закладки, присвячені новим книгам** (переважно художнім творам). Їх електронний аналог представлений, зокрема, на сайті Донецької ОУНБ імені Н. К. Крупської. Він називається «листок-сигнал» і містить довідку про життя і діяльність автора твору, інформацію про історію його створення, бібліографічний опис твору та документів про нього.

Масове БІС здійснюють і за допомогою **електронних «Календарів знаменних і пам'ятних дат»**, які найчастіше є електронними аналогами відповідних друкованих БІ. Як відомо, календарі знаменних і пам'ятних дат інформують не про нову літературу (чи не тільки про нову), а про літературу, присвячену конкретній даті календаря. Інформація про таку літературу, а також конкретні фактографічні дані про події та діячів потрібні багатьом категоріям користувачів бібліотек, насамперед вчителям, вихователям, бібліотекарям. Забезпечення їх потреб можна вважати одним із напрямів БІС, отже, і самі «календарі» – формою БІС. Більшість бібліотек подають їх у традиційній формі, аналогічній друкованим календарям. Але перспективною є електронна форма календаря у вигляді бібліографічної БД, де точкою доступу до БІ є місяць року з переліком дат, які, в свою чергу, пов'язані гіперпосиланнями з довідками про осіб або події та списками літератури. Так зробила, наприклад, Тернопільська ОУНБ.

Українські бібліотеки для масового БІС використовують також **огляди нових надходжень**, розмішуючи їх на сайтах (наприклад, «Огляди надходжень видань на CD-ROM» Луганської обласної універсальної бібліотеки імені О. М. Горького).

Новою формою масового БІС є електронний дайджест – інформаційний продукт на електронному носії, що складається з фрагментів тексту багатьох документів (цитати, реферати, уривки), підібраних з необхідною повнотою і систематизованих чи впорядкованих за певною ознакою (хронологією появи публікацій чи датою подій, аспектами теми, авторськими концепціями, науковими школами тощо). Обов'язковим є посилання на джерело запозичення фрагментів тексту з достатніми для його ідентифікації елементами БО. При складанні дайджеста необхідно здійснити аналітичну обробку знайдених документів: реферування чи екстрагування, систематизацію матеріалу, підготовку змісту і вступної статті до дайджесту, яка б характеризувала його наповнення, хронологічні,

мовні й інші обмеження у відображенні матеріалу. Дайджест може доповнюватися допоміжними показниками, оглядовою аналітичною довідкою, переліком використаних джерел інформації, переліком посилань на додаткові ресурси інтернету [10, с. 531]. Методика підготовки дайджестів описана в [2] та [3].

Традиційною комплексною формою БІС є Дні інформації. Бібліографи Наукової бібліотеки Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини проводять Дні інформації як в традиційній, так і в електронній формі. До програми Днів інформації включають організацію виставки літератури, проведення бесід, консультацій. Інформація в електронній формі поширюється серед користувачів через локальну мережу університету [9].

Недоліком традиційного масового БІС є розповсюдження БІ без виявлення рівня її корисності, умов доведення і сприймання. Іншими словами, без зворотного зв'язку. Інструментами зворотного зв'язку при електронному БІС можуть стати форуми чи форми для коментування, розміщені на сайті бібліотеки, які забезпечують користувачам можливість оцінки запропонованої БІ, висловлення пропозицій щодо покращення обслуговування тощо. Такий зворотний зв'язок виявляє тенденцію руху БІС від масових форм до диференційованих.

Отже, функціонування служби БІС в електронному середовищі дає можливість забезпечити оперативне і якісне інформування споживачів інформації відповідно до їх інформаційних потреб. Електронне масове БІС не тільки використовує традиційні форми, але й доповнює їх новими можливостями і новими формами.

Список використаних джерел

1. Бібліотечна справа. Бібліотекознавство. Бібліографознавство [Електронний ресурс] : зведений каталог нових надходжень до провід. б-к Харкова / М-во культури і мистецтв України, Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка, Харк. бібл. т-во ; уклад. Л. В. Глазунова. – Харків, 2005. – Вип. 1 (січень–березень). – Режим доступу : <http://korolenko.kharkov.com/23.htm>
2. Блюменау, Д. И. Информационный анализ/синтез для формирования вторичного потока документов / Д. И. Блюменау. – СПб : Профессия, 2002. – 240 с. – (Сер. «Специалист»).
3. Вахрамеева, З. В. Дайджест как продукт информационной деятельности / З. В. Вахрамеева, И. В. Курбангалеева // Библиосфера. – 2008. – № 2. – С. 49–53.
4. Диомидова, Г. Н. Библиографоведение : учебник / Г. Н. Диомидова. – СПб : Профессия, 2002. – 286 с.

5. Збаровская, Н. В. Виртуальные помощники : информ. технологии // Библиотека. – 2003. – № 10. – С. 45–47.

6. Лаврик, О. Л. ИРИ и ДОР: современное состояние и перспективы развития / О. Л. Лаврик, И. Г. Юдина // Науч.-техн. информ. Сер. 1, Орг. и методика информ. работы. – 2008. – № 2. – С. 14–19.

7. Мохначева, Ю. В. Избирательное распространение информации как библиотечный сервис: основные цели, задачи и методы / Ю. В. Мохначева, Т. Н. Харьбина // Науч. и техн. б-ки. – 2008. – № 5. – С. 62–67.

8. Степанов, В. К. Библиографическое обслуживание в эпоху цифровых коммуникаций // Библиография. – 2007. – № 2. – С. 22–41.

9. Ткаченко, Т. С. Развитие библиотечно-библиографического обслуживания на основе информационных та мережевых технологий [Электронный ресурс] / Т. С. Ткаченко, В. І. Устименко, А. П. Пінковська. – Режим доступу : <http://www.udpu.org.ua/files/biblioteka/Tkachenko.pdf>

10. Электронные документы: создание и использование в публичных библиотеках : справочник / науч. ред. : Р. С. Гиляревский, Г. Ф. Гордукалова. – СПб. : Профессия, 2007. – 663 с. – (Сер. «Библиотека»).

11. Электронный каталог реферативно-библиографических ресурсов [Электронный ресурс] // Информкультура : науч.-информ. центр по культуре и искусству Рос. гос. б-ки. – Режим доступа : <http://infoculture.rsl.ru/NIKLib/default.asp>.